

Алсатт сэлгэ Алма-  
Ататтан Исауленно Генна-  
дий Иванович салайаатчы-  
лаах «Олимп» кыра пред-  
приятие калэн волейбол-  
луур олошаданна, кини  
арены, суурар суолу  
оройнишынэ талтотгэ  
дуогабардаһан барбыта,  
харчыта талонор турар.  
(Вүтүгүн 2-э ст. көр.)



Одгулуунаады 13 №-дох ОНУ коллективна училищеда ууун сылаарга директоры производственной үрэхтээһинигэ солбуйааччынан үтүө суоластаахтык үлэтиг сымдыыт КАРКЕНКИН Николай Николаевичы үйэ агардаах юбилейынан итинтиг, истеник ээрдэллэр, үлэтигэр ситиһилэри, чабдик доруобуйаны, дьэ көрсөһүгэр долоу соргуну багарар.



# Бу уустук күнгэ-дьылга суулаһан

## СУОХ ГЫНАР СУДУРГУ ЭВЭТЭР КЫРАНЫ КЫРА КУРДУК ТУТУУ-ХАВЫ

Ити үһэ бөриллэбит сыппаралары Төлөй ааспыт историятын чакчыларын кытта тэҥин тутан көрдөххө, олох кырдыга көстөн кэлэр. Төлөй нэһилиэгэ (1928 сыллаахха тэриллэбит) дин баар буола сылдыбытын архив матырыйаллара туһулууллар. Ити нэһилиэккэ 3 колхоз: «Төрүт» (олоҕо—Төлөй Дирингэ), «Олоххо киирин» (олоҕо—Кууда Төлөй), Ст. Захаров аатынан (калин Калинина аатынан дэммит, олоҕо—Мээндийэ) колхозтар киирэллэр. Көһөрүү нэһилиэгэ 336 хаһаайыстыбага 1200 киһилээн оройуон биһир бөдөҥ нэһилиэгинэн буола сылдыбыт. Оҕолорго ынах сүөһүтүн ахсаана 1630-ка тийибит, 920 гектар сиргэ туорахтаах культура ыһыллар эбит. Көһөрүү нэһилиэгэ сут сылга мээстэтигэр 11851 центнер оттоммуттар. Итиннэ эбии ол кэмнээҕи колхозтаахтар туттар сэлтэрин-сэбиргэллэрин билигин техника үйэтин кытта утарыта туруоран көрдөххө, иһин сонньулар эрэ...

Чурапчы оройуонун «кыра учаастактар» дин ааттаааччыларын дьылгалара олус да майгыны бааллар: күүс өртүнөн «носко» утаарыллы сөдүгүр быстыы-ойдуу, бөдөҥсүтүүнэн үлүһүү ухха-нычар кимнээх амит самалык буолуу, талбытынан тутуллуу-хабыллы, туораттан дьаһалы. Төлөй нэһилиэгин 3 колхоза үһүн Кэбээһингэ көһөрүлүбүтүн кэниэ нэһилиэк социальнай-культурнай тутуларын көнүл ыскайдаабыттара. Ол курдук, Төлөй оҕуолатын оройуон кинигэр көһөрөн ылар-биттэ. Ол дьин күн бүгүнгүр диэри Чурапчы өртө оҕуолатын үөрэнэр корпусуа буолан турар. Мээндийэ бастакы кулуубун оройуон кинигэр оҕуолууо гына сылдыбыттар. Оттон көһөрүүтүн төһүбүттэр көрүстэбил гынан туттут иккис кулуунтара оройуоннааҕы ветстанцияга гараж буолан турар.

Төлөй нэһилиэгэ дин өйдөбүл сүлүүтэ 40 төгүрүк сыл буолла. Ол эрэри «отох төгүрүстээх». Төлөйгэ дьон-сэргэ бүгүнгэ диэри төрөөн-ууһаан олоҕоллор. Кини олохтоохторо Мугудай сельсоветын иһинэн киирсэллэр, ол аата күннээҕи ыһалгалара, сайдар-үүнэр кэскиллээх боппууостара Мугудайынан быһаарыллар. Төлөйдөр (түөһүлэр эмнэ) төһө да оройуон иһинтэн чугас олоҕоллор, бэйэлэрин «нырыы» учаастакка ылар-иһэллэр. Хахыһах, Нуотара, Толоон чакчы кытыы, уһук учаастактар, Онон «нырыы» уонна «кытыы» дин араарарбыттар тийэбит. Ити иһилэр мэл-дин атаҕастаммыт-баттаммыт курдук саваналарыттан эбитэ дуу? эбэтэр чакчы «нырыылаах» хараҕынан көрдүлэллэриттэн эбитэ дуу. Ити дьингэр хайдаһый? Бу ыйытымыа хоруйдуур иһинтэн Төлөй бүгүнгүтүн туһунан көлөнүргэ холонуом.

## «АРЫН ЭРДЭ САБАЛААБЫПЫТ БУОЛЛАР...»

Калинини сүүрбэччэ сыл устата «ханны совхоз киннэ—онно сайдыы» дин санаанан салалталан олоҕуһуу охсуулаах буолбутун бары кэриэстэ көр-иһтэ сылдыбыт. Ити эрэри ол охсууу этэри-нэн-хааннарынан амсайыт дьонунан бу Төлөй курдук «биргээдэлэринэн» эрэ билиннэлл сылды-быт бөһүөлктэр төрүт олохтоохторо буолаллар. Төлөй 1974—1985 сс. Карл Маркс аатынан совхоз биргээдэтэ этэ. Ити кэмгэ совхоз кинигэр—Одьулуунна үгүс тутуу ыһыллыбыта. 1985 сыл-лаахха ити совхозтан араарыллан, «Мугудай» совхоз тэриллэбит. Төлөй онон Мугудайга террито-риальнай эрэ өртүнэн буолбакка, производственной участан быһыытынан быһаччы бас бөрүнэр буол-бута.

Ол гынан баран, аһыах аһыах курдук, арыны тиниһиһилээх буолбута. Төлөй 1986 сылтан ту-һунан отделение буолан сайдарыгар, улаатарыгар совхоз улаханньык көмөлөсүүтүн, сабыдыаллаабы-тын саба сапсыһан кэбинэр сатаммат. Төлөй олох-тоохторо «Мугудай» совхозка директордык сыл-дыбыт С. И. Сергееви истинник ахталлар. Кини олоҕор көмүгэр оҕуола дьинтэн саллаһына, оҕо сада, уопсай дьин курдук дьонуннаах тутуулар сү-һүөхтэригэр туруоруллубуттар.

Ханна даҕаны сайдыы онкулун, мөккүрө суох, оҕуола охсор. Ити бөһүөлэк, дэриэбинэ төһөнөн кыра да, оччонон ыарыһаахтын дьайар боппууос быһыылаах. Того дьаһахха, аһыах кылаастаах оҕуолалаах эвэтэр олох да суох сиригэр олохсу-һа сатаабаттара биллэр. Онон кыра (карлин) гы-һа сатаабаттара биллэр. Онон кыра (карлин) гы-һа сатаабаттара биллэр. Онон кыра (карлин) гы-һа сатаабаттара биллэр.

Төлөй—«Мугудай» сыгым заводун туспа отделениета. Маны бүтүн 353 (117 хаһаайыстыба) киһи олоҕор. Ол иһинтэн үлээтэччигэ—170, пенсионера—41, 15-гэр дьир саастаах оҕо—120-чэ. Отделениета 528 ынах сүөһүлээх, 593 сыгымлаах, көмө хаһаайыстыбаты, тар 50 сибиниһэлээх, 15 хаастаах. Нэ-һилиһинэ кэтэх хаһаайыстыбата—251 ынах сүөһү, 51 сыгым, 86 сибиниһэ. Ааспыт сайын отделениета 350 гектар-даах сиргэ сүөһү сир бурдуга ыһыл-дыбыт, 6517 центнер от оттоммут.

Мугур уһугар эстэр суолта үктэнэр. Билигин, төт-төрүтүн, сангалы өйүнэн-санаанан сыһынананан, кыра бөһүөлктэргэ оҕуолалары аһан кылааста-рын эбэн иһин хайысхата тутуһулар буолбута үтө сабыдылланан эрэр.

Төлөй нэһилиэгэр маҕнайгы оҕуола 1924 сыл-лаахха аһылдыбыт. Онон ыла оҕуола олох сабыл-дыбыт сылардааҕа. Бүтүннүн 1984—1985 сыл-лардаах үөрэх дьылыгар начальнай оҕуола үлэтин саҕалаабыт. Оттон 1989—1990 сс. үөрэх дьылыгар ситэтэ суох орто оҕуолааҕа тийэ үүнэр. Билигин өссө орто оҕуоланы туруорсаллар эрэр, баалара кырааҕас. Саҕа спортивнай саала тутулуннаҕына эрэ баттар туруктаахтар. Оҕуола 57 үөрэнэччи-лээх. Мантан ыла сыл ахсын 10-чадык оҕонон эбиллэхтээхтэр. Холобур, 1989 сылга—7, 1990 сылга—15, ааспыт сылга 7 оҕо төрөөбүт. Оҕуола үлэһиттэрэ, учууталлар эдэрдэр, бары кэриэстэ кэ-диннэр, ол эрэри олохсуйан үлэһир санаалаах-тар. Өскөтүн дьин-уот баар буоллаҕына. Билигин үтүстэр олоҕор дьин суох буолан маллар дьинлэрин муортамнанан олоҕоллор. Аны күһүн 4 квартира-лаах дьин үлэһэ ыһылдыллыт. Оҕуола дирек-тора, эдэр киһи, С. С. Игнатьев үлэһиттэригэр кэ-тэх дьинлэри туттарар быһаарынаах.

Оҕо садын дьинтэ 3 сыллааҕыта тутуллубут. Ити дьинтэ салгыы дьаһыла тутуллубут. Онон 35 (дьаһылааҕа—15, садка—20) мээстэлээх оҕо ком-бината баар буолбут. Ити да ахсаан бүгүнгү Төлөй оҕолорун барыларын хаппат буолан эрэр. Иһини-тин онон эбии тутуу ыһыллыһаҕына эрэ сатаныах курдук буолбут. Балыһа (ФАП) 4 квартиралаах уопсай дьин биһир хоһугар ыһыллан олоҕор. Ол, биллэн турар, кырааҕас.

Төлөйдөр, биһир кыан туттар тутууларынан 200 мээстэлээх Культура дьинтэ буолуон сөп. Өскөтүн былархай үлэһэ ситэриһиннэрин. Иһиннэ улахан харгыһынан кварталнай котельнай сиппээх тура-ра буолбут. Бөһүөлэк 350-ча олохтоохун баһыгар телефонунан сибээстэһэр 2 эрэ төһөлөөх. АТС дьинтэн көҕдөйө тутуллан баран, аппарат ыһыан көстүбөккө, кырааҕас турар. Ити дьин иһинэн си-бээс отделениетин астарары гыналларын бэйэтин уйууо сүөһа дьин үһөттөн анкаастымылар эбит. Ол «уһунарын» туһугар кырата 800-төн тахса ки-һилээх буолуохтаах үһү. Оттон иһиннэн төһөтө Төлөй олохтоохторугар күн бүгүн наада эбэтэр, Хаһааҥка диэри почталара Мугудайынан, эр-тиһэн, хойутуу-хойутуу, көдүрүү-көдүрүү кэллэх мунгай. Иһин таһынан пенария, арыы сыарыи кур-дук олохтоохтору күннээҕи аһынан-үөлүнэн хаач-чыһаахтаах төһөтөлөр баар буолуохтаахтарын нэ-һилиһиннэ үүнүүтэ ирдир.

Ити үһэ ааттаммыт ситэ тутула иһин социаль-най-культурнай объектары сэргэ ситэ иһин произ-водственной тутуулар эмнэ элбэхтэр. Ол да иһин Төлөйтөн оройуон Советыгар сөдөтөх депутат, от-деление профкомун председатели В. В. Смирников: «Арыны эрдэ, иһин-үс сыл иһиннэ, саҕалаабыт буоллар»,—дизэтэ. Ким манын олох кэлиһ сэ-рөйбигэ баарай. Василий Васильевич ол да буол-лар Төлөйгү туһугар туруорсар, булар-талар бигэ санаалаах. Бу нэһилик дьиндэһинт саҕа тутуулар иһин сүүрүүтүнэн-көтүүтүнэн баар буолбуттарын бар дьонно өйдөөн, өйбүд эрэ буолуохтарын наада.

Төлөйгө кэтэх олоҕор дьин ахсаана 87-гэ тий-бит. Ол иһинтэн нэһилик уонча сылга 31 саҕа дьинтэ көһөн киирбиттэр. Бу нэмгэ 8 дьин көҕдөйө бүтүн турар, оттон 15 ыал саҕа дьинтэ туттууга сатардыы ыһан эрэр. Билигин дьин туттарга сөп-төөх маһы кэриэһэхтэрин иһин чугас эргин чордо-вон бүтүт. Онон бэрт эрөһинэн ыраахтан баран аҕалаалларыгар тийэллэр. Онуоха эбии тутуу ма-тырыйаала тоһоҕотуттан шиферигэр тийэ, сманата төһө да үрдээтэр, кыһан көстүбэт буолла. Хаһаа-йыстыба өртүттэн өһөнү оҕорууга олохсуйар са-наалаах үлэһин нэлбит дьонго 50 ыһыллыһаах чапчэтин көрүллэр.

## ҮЛЭҢИТ ИЛИН УОННА «КЫАНТАРБАТАХ» КАДР ПОЛИТИКАТЫН ТУСТАРЫНАН

Төлөй кэлиһин кэмгэ оҕо төрөөһүнүн уонна кэ-ли дьон суоттарыгар төһө да үүнүүтүн иһин, үлэ-һит илин сип-биһир тийэбит. Отделение управляюща-го Н. Е. Александров: «Бу күнгэ 13 ыһыллыһыт оннуугар 11 ыһыллыһыт ахталыт. Оттон ыһыллыһыт суох буоллаҕына, харчы онноҕор иһин суох буолар. Үлэһиттэри ыһырабыт да, ыал-дьон нэллэхтэринэ, олоҕорго сөптөөх дьинбит суох. Оттон сулууах дьонго быстах олоҕон эрэгэ ханнык эһит мээстэ

баар. Мантан ыла үлэһиттэрбитигэр көлөһүн бы-һыытынан кэтэх дьин туттаран биһирэхтэ»,—дир.

Сыгым заводун үрдүнэн 325 үлэһит баарыттан 111-рэ Төлөйгө олоҕоллор. Төлөйгө ону таһынан 60-ча сулууспалаах (ол иһигэр көчөгөрдөр эмнэ) баар. Ити производствоттааҕа быһаччы үлэһиттэртэн сүө-һүгэ үлэһиттэ—26, сыгымга—7, бурдукка, сип-лэскэ—9, 12 тракторист. Онон уратылары шифер-га, тутуааччыга, о. д. а. быстах үлэһиттэргэ иһирсэ-лэр. Ити курдук кыра бөһүөлэк аһыах ахсааннаах үлэһит иһинтэ производство араас салааларынэн тырыта-хайыта тыһытлан олоҕор. Онон, дьингэр, сыгым заводун отделениета дьин аатыгар эрэ дор-жоһоннон иһиллэр. Биһир күдүс хайысхалаах үлэ ыһыллыбат.

Төлөйдөр күннээҕи производственной үлэһиттэн да ордубаттара көстөн турар. Биһир үлэһит иһинтэ-үскэ тийэ араас суол үлэһин төлөһөр. Онон тутуу үлэһин ыһалларыгар иһиллэргэ таһан үлэһит иһиннэн көмө улахан суолталаах. Ол курдук, шиф-тээх тэриһтэлэриттэн Чурапчытааҕы коммунальнай хаһаайыстыба АТС дьинтэн, оҕо садын куукунатын бэйэлэрин мастарынан тутан биһирбиттэр. Күрүө ту-туугулар райсовет үлэһиттэрэ, Чурапчы орто оҕуола-тын «Ритм» лааҕырын уонна Якутскай куорат 14 №-дээх оҕуолатын үөрэнэччилэрэ, хотон өрөмү-нүгэр киһосет дирекциятын үлэһиттэрэ көмөлөһө-лөр эбит. Иһин таһынан Төлөй кэскиллээх тутуу-ларыгар Украинаттан В. Н. Бондарь салайааччы-лаах биһиргээдэ кэлэн 3 сыл устата дьиннардаах-тын үлэһиттэрин билиһиннээх сөп.

«Кадр барыны бары быһаарар» дин урукку кы-һаттаах этин, ханнык баҕарар общество кадр, идэ-лээх үлэһит мадаһын быһыытынан, оннонан хаала-рыгар тийэр. Ааспыт өртүгөр ити этини араатар-дыһаҕа тыл кырааскатын эрэ курдук туттан нэл-биһит быһыылаах. Төрүт олохтоох кадр олохсу-туу курдук суолталаах боппууос билиһинтэ диэри дьаалаатынан устан иһэр. Суот-учуот, солбугу көрү-нүү дьин суох. Ыраата барбакка, бу Төлөйгэ ыһан көрдөххө, биһир оннон. Ким ханна үөрэнэ дуу, тугу-гына сылдыра дуу чуолкай биллибэт. Уһу-таһаах курдук «7 оҕо орто аналлаах идэһин биһирэ техни-кумнарга уонна профтехучилищеларга үөрэнэ сыл-дыллар, үрдүк үөрэххэ ким да үөрэмэт быһыы-лаах» дьин буолар. Совет да, сыгым заводун сала-тата да иһин чуолкай билбэттэр. Ыһаҕа үөрэххэ киирбэт, таласпат буолбута олох кырааһыһыттан эрэ буолбакка, мээстэтигэр быһаарыһаах үлэ ыһыллы-батыһан эмнэ тутулуктаах буолуо дин саныһыһан Төлөйгэ сыһааннаах идэлэргэ, ону аһан экономист курдук билиһин кэмгэ олус наадалаах идэһэ үчүгэй ыһааттары ныта дуоһабардаһан үөрэттэрэ ыһаҕа то-до ыһаллыбат буолуой.

## «БЭЛ СОЮЗ ҮРЭЛЛИБИТЭ ЭВЭТЭР ТӨЛӨН ОННООҕОР УЛАХАН ДУУ?..»

Төлөй саҕа нэһилиһиннэлээх Толоонго баһылык аһаммыта быданнаата. Оройуон баһылыга И. С. Синцев төлөйдөргө эмнэ эрэннэрибэт этэ. Ол эрэри аһаһахтаах баһылыктартан манна эрэ бүгүнгү диэри аһаһа идэһэ ыһаан өйдөмөт. Дьиннэһин, ити аһаһахтаах баһылык иһингэр улахан сорук ту-рар. Онон хас биһирдэ ый, күн төлөйдөргө күндү эбэт. Төлөйдөр Мугудайтан араһсан, туһунан Совет-танмахтары баҕараллара Республикабыт Верховнай Советыгар тийэ биллэр: докумуннара онгоһуллан ааспыт сыл балаһан ыйын 22 күнүгэр иһиллэрилли-бит. Онон быһаарыллара эрэ хаалан турар. Верховнай Совет Председатели К. Е. Иванов ааспыт ый бүтүү-тэ Манга-Хангалас оройуонугар хас да сельсоветтары (нэһиликкэлэри Советтары) тэриһэрин туһунан уу-рааҕа тахсыбыта. Вал диэтэр, биһир төһөлбө иһигэр олоҕор Төһөр туспа Советтанна. Онон сыһыһаа-тахха, Төлөй да, Толоон да бэйэлэригэр Советтанал-ларыгар эрэннэххэ сөп. Төлөй кырааһа И. Г. Нестеров этэринин, «Бэл Союз үрэллэбитэ, ол кыра Төлөй араһыбыта туохтаах буолуой».

Бу—олус уустук боппууос. Онон чопчу быһаар-баһа, сабадалыһан эрэ этэ. Вастатан, билиһини Со-вет тэһиччи олоҕорун быһыһыһан Төлөй олохтоох-торун күннээҕи ыһалгаларыгар быһаччы ыһаһан орооспот. Иһиннэһин, сельсоветка 20 депутат тура-рыттан 4-дэ эрэ төлөйдөр, Онон мөккүөрдээх боп-пууостарга куластааһын түмүгэр иһар ыһаһа-рыһаах буолаллара биллэн турар. Үсүһүнэн, туһу-нан Советтанар түбүтэлэригэр дьон-сэргэ да хаһаа-һын курдук санаһаах этилэр. Ити сүүрүннэһин соци-альнай-культурнай боппууостарга эрэ сыһааннаах.

Сыгым завода государственнай төһөтөннө хаал-ларыһан турар. Онон киннээх государственнэ ортуттан мэлдэн көмө баар буолара мөһтөлөнөр. Оттон олох араһымы түбэлтэтигэр завод онгоһуулаах сирин-уо-тун улахан өртө уонна племенной сүөһүтэ, сыгымга Төлөйгэ киирсэрин быһыһыһан сыгым завода эмнэ ыһылларыгар тийэр. Ити төһөйдөргө эмнэ охсуулаах буолуо. Кинилэр бүтүн араһсан барар ыһааттара суох, производственной баалара олус мөлөх. Онон хаһаайыстыба биһир иһим буолара ор-дук курдук. Иһин өртүттэн сөбүлэһин, кэскиллээх быһаарыһаһын ыһыһан, бу уустук күһүгэ-дьылга суулаһан олоҕуохтара дьин эрэнэ саныһыһан.

В. НИКИФОРОВ.



